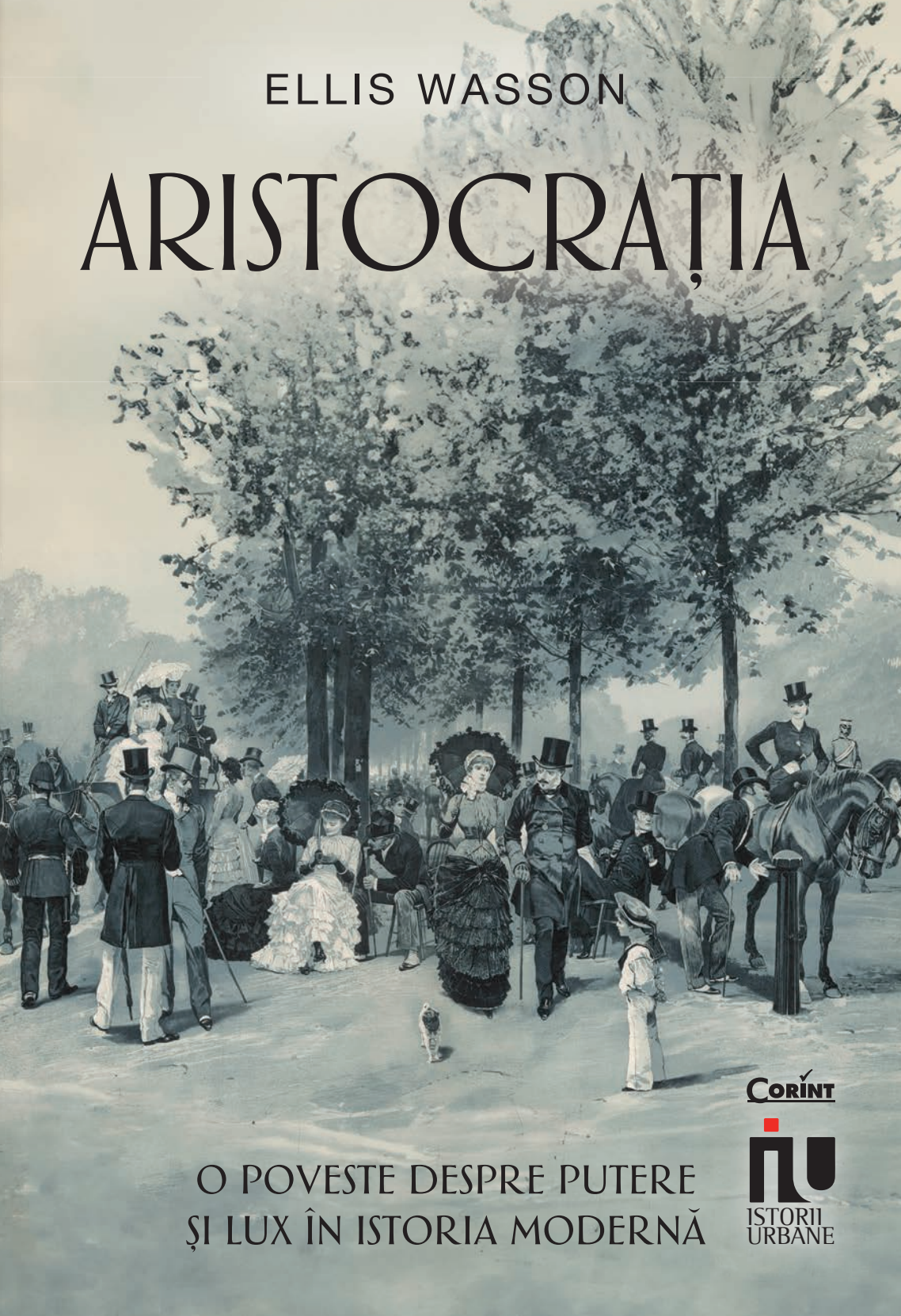

ELLIS WASSON

ARISTOCRAȚIA

O POVESTE DESPRE PUTERE
ȘI LUX ÎN ISTORIA MODERNĂ

CORINT

IU
ISTORII
URBANE

ELLIS WASSON

ARISTOCRAȚIA

O POVESTE DESPRE PUTERE ȘI LUX
ÎN ISTORIA MODERNĂ

Prefață de Adrian Majuru

Traducere din limba engleză și note de Alina Popescu

CORINT
BOOKS

—2024—

Unde ne este „înalta societate”?

Inalta societate a fost mereu o poveste legată de putere și de export al modelelor. Dar, nouă, celor de azi, ne scapă un amănunt semnificativ. Punctul de plecare. Cum s-a născut, de fapt, această poveste? Dintr-o necesitate, ar putea fi răspunsul. Este vorba mai degrabă de o atitudine în „trend” cu istoria și întotdeauna pregătită cu schimbările peisajului. Nu este nimic „glossy” și nici vreo urmă de „glamour”. Punctul de plecare al poveștii noastre se află chiar în etimologia celui mai cunoscut cuvânt care definește înalta societate: „aristocrația”, compus din *aristos* („mai bun”, „mai înțelept”, „mai luminat”) și *cratos* („putere”). Așadar, pentru vechii greci și întreaga Antichitate, era esențial ca puterea să rămână în mâinile celor mai buni, mai luminați. Când acești „mai buni” deveneau „mai răi”, societatea se prăbușea în „kakocrație” (de la grecescul *kakos*, „mai rău”, „mai prost”) și sfârșea în tiranie sau anarhie.

Peste o mie de ani, Franța aristocratică dezvoltă sintagma „noblețea obligă”, probabil cea mai discretă și dificil de cuprins definiție a înaltei societăți. Noblețea care obligă înseamnă mai multe obligații decât drepturi. Când aceia care joacă rolul unei categorii sociale superioare consideră că dețin mai multe privilegii decât obligații, încetează să fie ceea ce grecii defineau prin aristocrație.

Până la 1945–1947, lumea românească a avut o pătură relativ restrânsă de nobili, care și-au asumat ierarhia socială, oferind societății o mână întinsă în situații de criză. O mână care oferea și nu jefuia.

Bijuteriile și accesoriile vestimentare nu explodau în opulență, iar gesturile, mersul pe stradă, prezența oficială sau informală în spațiul public – cum ar fi sălile de operă sau de teatru – se aflau într-un rol secundar. Rolul principal îl avea întotdeauna societatea.

Înalta societate investea în propria-i spiritualizare, ajutându-i adesea și pe alții lipsiți de mijloace financiare, cu ajutorul filantropiei, al mecenatului, al reședințelor transformate ocazional în cenacлу literar, al cluburilor pentru artiști, al societăților filantropice etc. Intrarea adolescentului în lumea bună se realiza tot cu discreție, la primul bal, către vârsta de 15–16 ani, când părinții îl prezentau rudelor mai îndepărtate, prietenilor de diferite ranguri, apropiaților din lumea afacerilor. La rândul lor, adulții intrau pe scena publică prin baluri de binefacere, pentru strângerea fondurilor necesare stingerii unor suferințe cotidiene, în fața cărora societatea reacționa cu greutate.

Lipsa aristocrației întărește posibilitățile de manifestare a kakrației, iar ultimul secol o dovedește foarte limpede. Potrivit lui Ellis Wasson, „o societate lipsită de clase sociale lasă marea masă a populației fără apărare împotriva tiranilor. Conflictele religioase și cele cu monarhii absoluți i-au determinat pe mulți aristocrați să adopte o identitate de apărători ai statului și scut împotriva conducerii arbitrară. [...] stăpânii inumani de sclavi ai secolului al XX-lea au fost comuniștii și fasciștii, care și-au aplicat politicile genocidare din Polonia până în Cambodgia. [...] Lenin, Stalin și Mao au clădit cu alte instrumente și au cauzat omenirii suferințe fără precedent” (p. 201). Prin eliminarea aristocrației, „maestrii mișcărilor de masă”, marii tirani ai secolului trecut, cu extensie în lumea contemporană, „n-au avut de oferit umanității decât război și suferință, și niciun strop de onoare” (p. 239).

Dincolo de aceste detalii însă, revenind la realitățile românești de azi, altfel se pun lucrurile cu aceia care dispun de suficiente fonduri materiale pentru a investi într-un ambient și un anturaj care să le modifice modul de viață. Desigur, au preluat din privilegiile aristocrației, de

la reședințe somptuoase până la cortegii de angajați domestici (doici, șoferi, bucătari, grădinari etc.), fără a-și însuși și obligația socială de a se pune în sprijinul public. Și astfel, au apărut redefiniri de statut care amintesc de îndepărtatul Ev Mediu (beizadelele), manifestări suburbane de comportament și nivelul scăzut de educație, caracteristice lumpenu-lui îmbogățit („baronul” local).

Deși aproape anihilată, aristocrația continuă să fascineze. Nu numai în România, ci și în întreaga Europă. Ellis Wasson consideră că „fascinația pe care o trezesc a rămas. Asemeni inorogilor, aristocrații erau întruparea unui mister, a unei lumi dispărute, a unui mod diferit de a vedea viața, care nu mai poate fi salvat, dar continuând să existe în basme. De ce «Count» Basie și «Duke» Ellington? De ce fracuri la nunți și concerte? De ce este vizitarea conacelor încă locuite de familii aristocrate mai populară decât vizitarea celor aflate în patrimoniul statului? De ce au supraviețuit, aproape universal, blazoanele ca expresie a identității ci-vice sau corporatiste?” (p. 271).

Înalta societate nu se ascundea publicului obișnuit. Era vie, dinamică și deloc prețioasă. Exista, pur și simplu.

Din nefericire, acești oameni de etnii și confesiuni foarte variate, care s-au topit într-un *mixtum compositum* între 1870 și 1940, exportatori de modele comportamentale către marginea societății, au fost evacuați din istorie, iar fotografiile pe care le admirăm prin albume de familie nu mai au corespondență în realitatea imediată. În sensul că istoria culturală a modelului social reprezentat de high-life în vechime, unul pozitiv, vertical și discret, a fost eradicat în mod violent în mai puțin de zece ani, începând cu 1946. În locul lor, la vârful piramidei sociale a prosperat o faună umană originară în valul de oportuniști care încă din 1948 au avut acces la resursele financiare ale statului. Și de aici bătărănia ajunsă prin corupere într-un peisaj social pe care nu îl înțelege și îl coboară la nivelul ei, definit printr-un simplu gest social fără acoperire spirituală și conținut cultural.

ADRIAN MAJURU

În amintirea lui David Spring, deschizător de drum

DEFINIȚIA ARISTOCRAȚIEI

„În nicio altă eră, nici chiar în acelea de înflorire a celor mai aristocrate instituții, nu s-a vorbit atât de mult despre genealogii și titluri de noblețe ca în secolul nostru de democrație [...]. Pierderea privilegiilor n-a stăvilat șuvoiul de titluri și onoruri, podoabe căutate pentru fiii și nepoții bărbaților care au făcut revoluția.”

ALBERTO DI MONTENUOVO, Italia, 1903¹

Nu pot defini perfect termenul „aristocrație”. Asemeni unei holograme, imaginea e instabilă și greu de fixat. În plus, definiția a suferit schimbări de-a lungul timpului. În fapt, poate că abia la începutul perioadei noastre, după conflictele Revoluției Franceze, a căpătat cuvântul „aristocrație” înțelesul său actual, cel utilizat în acest volum.² De-a lungul secolului al XIX-lea, este posibil ca termenul să fi evoluat suplimentar, într-o varietate de moduri în diverse țări.³ Sociologii, economiștii, filosofi, politologii și istoricii utilizează termenul în contextul respectivelor discipline, adesea neglijent, uneori ca simplu înlocuitor al altor sintagme și cuvinte cum ar fi „clasa superioară” sau „oligarhie”, spre a evita repetiția. Conflictul ideologic i-a încețoșat și mai mult semnificația.

Astăzi, oamenii confundă adesea monarhiile și familiile acestora cu elita latifundiară. În realitate, domnitorii și nobilii constituiau categorii

sociale distincte, animate, nu de puține ori, de interese și ambiții diferite. Volumul de față nu este despre familiile regale; autorul lui este interesat de curtenii, miniștrii, generalii și magnații din preajma regilor și împăraților, care-i îndrumau și, ocazional, îi depozau de tronuri.

Marx, Pareto, Mosca, Weber, Mannheim, Schumpeter și Mills, între alții, ne-au oferit modele contradictorii care-l pun pe istoricul pragmatic, ca subsemnatul, în încurcătură. Opera lor a dat naștere multor teze și idei, însă nu sunt convins că teoria e de prea mare ajutor în plasarea elitelor în context, în secolul al XIX-lea. Ba, cum vom vedea, teoreticienii au dăunat grav înțelegerii precise, riguroase a rolului judecat de aceste elite în istoria modernă.

Clasă reprezintă un cadru conceptual stângaci și, totodată, o necesară simplificare folosită de toată lumea din lipsa unei alternative adecvate. În realitate, este un termen recunoscut ca având caracteristici atât economice, cât și culturale, deși n-are o definiție universal acceptată. Societățile sunt atât de variate, complexe și de pluristratificate, încât indivizii care le alcătuiesc nu pot fi încadrați într-o singură clasă socială.⁴ La aceste dificultăți se adaugă și tentativa de a încorpora *statutul* în discutarea termenului clasă, întrucât puterea de a-ți atrage respectul nu este o categorie economică, iar în istoria modernă, cei doi termeni pot exista în mod independent. Când au devenit „stările” „clase sociale”? Fiecare are alt răspuns la această întrebare. Istoricii se eschivează și o fentează, utilizând categorii largi – forme de plural sau exprimări ambigue – pentru a evita un răspuns clar. A te retrage însă spre termeni precum „clase superioare”, „elite”, „patricieni” sau „notabili” înseamnă să cazi într-o mlaștină descriptivă. „Ca instrument metodologic,” observa J.M. Bourne, „servește numai la mascarea fisurilor”.⁵ Contemporanii au folosit și înțeles termenul „aristocrație”. El este indispensabil.

Pentru scopurile acestui studiu, ne vom ghida după următoarele criterii. Aristocrații erau nobili. Monarhii confereau rang înalt unor indivizi care-l transmiteau apoi generațiilor următoare.⁶ Acest lucru nu presupunea în mod necesar un titlu, cu toate că în majoritatea țărilor,

cu excepția Marii Britanii, a Irlandei, Poloniei și Rusiei, nobilii aveau un indicator legat de numele familiei, cum ar fi particulele „von” și „de” în Germania, respectiv Franța.⁷ În Marea Britanie și Irlanda, pairia era limitată la mici grupuri de familii cu titlu nobiliar, deși până și aici se utiliza un sistem șubred, dar oficial, de străvechi însemne heraldice, pentru a cuprinde o elită mai largă. Blazonul ajunsese, la momentul discutat de noi, o cerință *sine qua non* pentru nobili, chiar și în Rusia, unde ei reprezentau întrucâtva o noutate. Câtă vreme noblețea a conferit prestigiu, ea a rămas trofeul suprem al ascensiunii pe scara socială.

Cei mai mulți aristocrați erau mari proprietari de pământ. În epocile mai timpurii, patriciatul urban a funcționat foarte asemănător aristocrațiilor și chiar a dobândit titluri fără a deține cine știe câte pogoane. Cu trecerea vremii însă, pământul a ajuns, de regulă, să fie cumpărat ori moștenit de toate familiile cu titlu nobiliar. *Sine qua non* era și o grandioasă reședință la țară sau la oraș, întreținută cel puțin în parte de bogăția adusă de moșii. Dar simpla achiziție de terenuri nu-ți obținea un loc în rândurile elitei. Un „stil de viață nobil” era îndeobște văzut ca o componentă esențială a aristocrației. El presupunea o generoasă ospitalitate, educație, activități de agrement la țară, trăsuri, îmbrăcăminte și cultură.

Puterea este inextricabil legată de aristocrație și poate îmbrăca multe forme. În unele țări, ea oferea intrarea automată în legislativ. În altele, aristocrații trebuiau să se întrecă pentru funcții administrative la nivel național, însă, practic, toți îndeplineau, direct sau prin interpuși, funcția de guvernator local. Slujirea statului reprezenta un ingredient important al caracterului aristocrat, mai evident, poate, în Rusia și în Prusia decât în Spania ori Danemarca, dar care se întâlnea mai peste tot. Până în secolul al XX-lea, vasta majoritate investea mult timp și energie în îndeplinirea sarcinilor aferente funcțiilor electivă sau dobândite prin numire. Accesul la monarh era, de regulă, automat. Nu agricultura stabilea orarul vieții sociale a aristocrației; de primă importanță erau îndatoririle de la Curte și reunirea Parlamentului, urmate de sezoanele de vânătoare și de calendarul religios.

În sfârșit, este general acceptat că aristocrații împărtășeau un set de valori colective: sentimentul exclusivității, noțiuni specifice de onoare, de a fi atât unici purtători ai înaltei culturi și civilizații, cât și păzitorii interesului general. Marchizul Curzon, un om de stat britanic de la începutul secolului al XX-lea, declara: „Civilizația este în întregime opera aristocrațiilor”.⁸ Până și relativ luminatul moșier sicilian și premier al Italiei între anii 1896 și 1898, marchizul Antonio Starrabba di Rudini, vorbea despre clasele inferioare ca fiind „cu totul niște sălbatici”.⁹ În veacul al XIX-lea, un iuncher prusac și-a exprimat succint acest sentiment al misiunii, scriind că stăpânirea exercitată de nobili asupra țăranilor „sădește în inimile celor mai de jos clase ideea unei legi superioare și a unei cutume mai nobile, precum și respectul față de un stil de viață mai educat”.¹⁰

Unele dintre acestea, de exemplu puternicul sentiment al onoarei, erau întâlnite și la alte grupuri sociale. Aristocrații îl asociau însă cu un atașament viguros față de familie și obârșii. Pentru asta, nou-veniții aveau, firește, nevoie de timp, însă nu era ceva neobișnuit ca un mare proprietar să-și sădească în parc copaci care n-aveau să atingă maturitatea mai devreme de un secol – o încântare pentru ochi și capital sigur pentru stră-strănepot. Aristocrațiile erau animate de izvoare de forță și vitalitate având drept sursă amintiri de familie ce influențau direct modul în care se comportau nobilii. Ele deosebeau aristocrațiile de plutocrații, junte militare și meritocrații.¹¹

O concepție eronată, însă larg răspândită despre aristocrații, este că moșierii aveau nevoie de iobagi și de privilegii legale pentru a-și menține importanța. Lucrurile n-au stat așa. Secole de-a rândul, aristocrația britanică s-a descurcat foarte bine și fără. Nu este util nici să presupunem că aristocrații erau filistini, dezmățați, diletanți și „retrograzi”.¹² Unii indivizi prezentau caracteristicile astea, la fel ca membrii altor grupuri sociale. Sunt însă epitețe care nu definesc în mod colectiv aristocrații. Respingerea disprețuitoare de către W.E. Mosse a nobilimii de Curte din Rusia ca o „*noblesse d'épée reziduală*”, nedemnă de a fi luată în seamă, este un clasic exemplu de prezentism deplasat.¹³ Presupunerea

că bărbați sau femei cu titlul nobiliar și rang social înalt nu sunt capabili să înțeleagă complexitatea guvernării moderne și, de asemenea, nu sunt în stare s-o manipuleze în avantaj propriu reprezintă un grav anacronism. În sfârșit, trebuie evitat sofismul „nou-venitului”. Istoricii secolului al XIX-lea presupun adesea că parvenții proaspăt înnoilați au constituit o noutate care a diluat ori a alterat cumva substanța aristocrației în vremurile moderne. Nimic mai neadevărat. De veacuri elitele nobiliare europene îi absorbiseră pe nou-veniți, dintre care unii erau diamante cât se poate de neșlefuite. Fără ei, aristocrațiile ar fi dispărut în scurtă vreme. Absorbirea nou-veniților reprezintă cea mai de tradiție caracteristică a nobilimii latifundiare.

Contururile descrierii pe care am făcut-o aristocrației în era modernă sunt încă neșlefuite. Definițiile istorice, la fel ca regulile gramaticale, au totdeauna și excepții. Doar examinând o combinație de calități și trăsături pot fi trasate niște contururi clare. Nu este util să gândim în termeni mecaniciști. S-a dovedit, de pildă, că definiția marxistă a claselor superioare ca deținătoare ale mijloacelor de producție este incorectă. Faptul de a avea pământ în societățile predominant agrare oferea deținătorilor o mare influență și autoritate, însă, așa cum sublinia odinioară Raymond Aron, în Germania, distribuția puterii s-a schimbat radical din perioada imperială în cea a Republicii de la Weimar și apoi cea a Reich-ului hitlerist, cu toate că deținătorii mijloacelor de producție au rămas la locurile lor.¹⁴

Statut nobiliar, însemnate posesiuni funciare, putere politică, înaltă poziție socială, stil de viață nobil și valori „nobile” formează un amestec de calități și trăsături care ne îngăduie să identificăm aristocrații în secolul al XIX-lea. Cu toate astea, în sânul nobilimilor care prezentau aceste trăsături pot fi distinse varii straturi. Nu a existat o *lumpen-elită*. În acest caz, ochiului nostru îi poate lesne scăpa semnificația a ceea ce pentru contemporani era de o importanță crucială.

Frumos ar fi ca, așa cum a făcut Dominic Lieven în cartea lui, să includem în acest studiu, pe lângă aristocrație, și „mica nobilime de țară”,

cel mai substanțial strat al elitei latifundiare.¹⁵ Nu este însă cu putință, din cauza spațiului limitat. Lieven avea dreptate susținând că mica nobilime a jucat un rol vital în istoria europeană modernă, dar ea s-a aflat adesea în conflict cu aristocrația, iar povestea ei merită întreaga atenție a istoricului. „Furnicarul în fierbere al nobililor săraci și sărăciți”, cum îi numea Robert Frost, n-avea îndeobște averea ori vreun interes să participe la înalte niveluri de guvernare.¹⁶ Alexis de Tocqueville, fiul unui conte cu străvechi obârșii, vorbea disprețuitor despre micul nobil „care clocește în cotețul lui de la țară”.¹⁷ În Germania, diviziunea dintre mica nobilime din Ostelbien, regiunile de pe malul drept al fluviului Elba, și mult mai bogata mare nobilime din sud era atât de adâncă, încât cele două trăiau în lumi mentale și sociale aproape complet diferite.¹⁸ Orizontul familiilor modeste din mica nobilime engleză de țară se sfârșea adesea la hotarele parohiei sau, în cel mai fericit caz, ale comitatului. Nobilii mărunți tindeau să fie profund conservatori în politică, spre deosebire de aristocrații adesea împrăștiati pe toată întinderea spectrului ideologic. Sub *l'Ancien Régime*, în Franța, Spania, Ungaria, Polonia și Rusia, guverne mănate de considerente financiare au subminat statutul și însăși existența micii nobilimi. Din rațiuni politice și religioase, habsburgii au lichidat fără milă nobilimea cehă pământească, în anii 1620 și 1630, și au creat o nouă, minusculă clasă superioară. Pe continentul european, perioada revoluționară de la finele secolului al XVIII-lea a redus dimensiunile și însemnătatea eșaloanelor inferioare ale nobilimii.¹⁹ Marii nobili și-au consolidat stăpânirea asupra pământului, pe socoteala confrăților mai mărunți.²⁰ O aristocrată din regiunea baltică vorbea disprețuitor despre supraviețuitorii familiilor scăpătate, numindu-i „țărani în redingotă și cu arbore genealogic”.²¹ În veacul al XVIII-lea târziu, 60% din nobilimea polono-lituaniană nu deținea nicio palmă de pământ.²² Ulterior desființării iobăgiei, petrecută între jumătatea secolului al XVIII-lea și mijlocul secolului următor, marea aristocrație a avut resursele financiare să-și revină și să prospere, câtă vreme micii moșieri au scăpat. Criza agriculturii din anii 1870 și 1880 a dat

lovitura de grație celor care înainte scăpaseră.²³ Răscoalele țărănești îi vizau adesea pe micii moșieri, nu pe magnați, care-și permiteau să fie stăpâni mai generoși.²⁴ Odată cu pierderea privilegiilor, titlurile au căpătat o tot mai mare importanță în stabilirea ierarhiei sociale. În secolul al XX-lea, mai toată mica nobilime era sărăcită și plină de ranchiună. În Franța, reprezentanții ei au purtat cravată neagră la comemorarea execuției lui Ludovic al XVI-lea și au lipit timbrele cu simboluri republicane, cu susul în jos pe scrisorile lor.²⁵ În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, a fost înnobilit un număr foarte mare de ofițeri și burocrati. Aceștia nu dețineau nici pământ, nici cine știe ce avere. Mulți erau abia niște funcționari mărunți. Rareori s-a întâmplat ca ei să fie promovați în rândurile aristocrației.²⁶

În cartea de față vom discuta la răstimpuri despre elite care în țări importante ar fi fost considerate drept nobilime mărunță, în particular cavalerii ereditari din landgrafiatul Hessa-Kassel, o parte a moșierilor germani din provinciile rusești baltice și iuncherii prusaci. Aceștia erau „mici” nobili care se bucurau de putere politică, în ciuda averilor relativ modeste. Straturile elitei de la est de Elba nu pot fi delimitate printr-o linie trasă între simplii „von”-i și cei cu titlu de baron sau conte. Dar nici toți iuncherii nu intră în rândurile aristocrației. Contele (*graf*) Yorck von Wartenburg, tatăl celebrului disident antinazist Peter Yorck von Wartenburg, deținea peste 2 800 de hectare și o vastă reședință rurală. Despre mărunta nobilime locală credea că „sunt crescuți ca simple vite”, preocupați de vânătoare și cutume vetuste de mai mică importanță pentru familiile bogate și mai cultivate, ca a lui.²⁷ Iuncherii „aristocrați” erau aceia care năzuiau să devină capi ai armatei sau ai statului. Familiile importante din Hessa-Kassel și din provinciile baltice reprezentau, cu „corporațiile” lor speciale, echivalentul aristocrației de pe alte meleaguri.²⁸

Ocazional, mă voi vedea silit să recurg la date privitoare la *toți* nobilii, deoarece unii cercetători nu fac nicio distincție între paliere. Cu aceste prilejuri, voi preciza limpede că mă refer la categoria generală, nu doar la aristocrați.

În cadrul tuturor aristocrațiilor, în vârf se află un grup restrâns de familii celebre, ceea ce Lawrence Stone numea „nucleul stabil, durabil și foarte tenace”²⁹. Fiecare popor a avut, dacă nu zece-douăzeci, cel puțin o mână de dinastii al căror rang și continuitate la conducere le-a adus notorietate publică. La Viena erau cunoscute drept „Cei Doisprezece Apostoli”, numite, în urma unui amestec de metafore, și „Olimpul”.³⁰ *Gratin*, în Franța, și *znat*, în Rusia, îi desemnau pe membrii elitei restrânse.³¹ Între numele mari, aflate la vârful sau aproape de vârful ierarhiei, avem, în Boemia, familiile Liechtenstein și Schwarzenberg; în Anglia, familiile Percy și Howard; în Austria, Starhemberg și Schönborn; în Ungaria, Széchenyi și Esterházy; în Scoția, Hamilton și Buccleuch; în Rusia, Galițin și Dolgoruki; în Prusia, Dönhoff și Pless; în Germania, Hohenlohe și Stolberg; în Irlanda, Leinster și Abercorn; în spațiul baltic, Benckendorff și Lieven; în Suedia, Douglas și Oxenstierna; în Polonia, Radziwiłł și Zamoyski; în Italia, Colonna și Borghese; în Franța, Polignac și Rochefoucauld; în Spania, Alba și Medinaceli; în Belgia, Ligne și Merode; în Danemarca, Moltke și Reventlow; în Portugalia, Pombal și Palmella; iar în România, Știrbei și Ghica. Multe dintre ele erau familii princiare sau ducale, cele mai înalte titluri nobiliare europene după familiile regale.

În Franța, nu era de ajuns să deții un titlu de noblețe. *La crème de la crème* erau „*Duc et Pair*”, câtă vreme, mai la sud, titlul era „*Grande*” de Spania. În Germania și Austria, prinții și conții deposezați de Napoleon și Metternich de măruntele lor tronuri în cadrul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, ca parte a așa-numitei *deutsche Mediatisierung*, din primii ani ai veacului al XIX-lea, s-au intitulat „mediatizați” și și-au păstrat dreptul de a se căsători cu membri ai familiei domnitoare. Monarhii și-au rezervat și anumite ordine cavalierești, cum ar fi faimosul ordin habsburgic al Lânii de Aur, pentru neamurile lor și membrii ai familiilor deosebite, cărora le-au fost conferite generație după generație, ca o reafirmare a statutului lor excepțional. Ducii englezi purtau steaua Ordinului Jartierei până și la halatele de casă.

Unele dintre familiile astea se ridicaseră mulțumită serviciilor vrednice de răsplată aduse statului. Multe însă erau, pur și simplu, foarte-foarte bogate. Târziu, în 1874, Grosvenorii englezi au devenit duci de Westminster, iar în 1913, familia ungară Festetics a fost ridicată la rang princiar exclusiv ca „recunoaștere a înaltei dumneavoastră poziții”, cum spunea un premier britanic de câte ori înnobila un ins fără pretenții la merite deosebite.³²

Coborând de pe amețitoarele piscuri, găsim familii care purtau și ele titluri mai modeste. Ca termeni referitori mai degrabă la statut decât la clasă, titlurile de noblețe reflectă un sistem distinct de ierarhie socială și, poate, îndepărtat de realitatea puterii, dar ele ofereau acces la putere.³³ Erau un soi de alchimie, care însă utiliza carnea, nu plumbul.³⁴ Aristocrații cu titluri de noblețe erau o speță aparte, izolată, o barieră care nu era trecută nici prin educație, nici prin merite.³⁵ În locuri ca provinciile baltice sau Hessa-Kassel, nici familiile însemnate nu purtau un titlu nobiliar, deși ele se considerau „baroni”.³⁶ În alte țări, cum ar fi Polonia, unde, în afară de câteva dinastii princiare, toți nobilii fuseseră anterior egali și utilizarea titlurilor de noblețe fusese interzisă, rangurile au fost instituite în anii 1780 de către puterile care și-au împărțit respectivele teritorii, iar până la jumătatea secolului al XIX-lea, aproape toți marii latifundiari au ajuns să alcătuiască o aristocrație distinctă. Similar, după un hiatus republican de câteva secole, Olanda a devenit regat în 1813 și s-a reluat crearea de conți și baroni. În Prusia, unde miile de noi înnobilări erau văzute ca devaluări ale prețiosului „von”, familiile vechi au căutat să se ridice în rang spre a se deosebi de gloata nou-veniților.³⁷ În Piemonte, pe de altă parte, unde titlurile erau mai comune, monarhia controla distribuirea rangurilor nobiliare cu mai multă rigurozitate, pentru a crește valoarea calității de conte ori marchiz.³⁸ În Napoli și Sicilia, unde practica habsburgică de a vinde rangurile ereditare crease o puzderie de nobili, aproape toate familiile suspuse au devenit princiare. În Rusia, familiile cu titlu erau prea puțin numeroase în comparație cu grosul nobilimii, însă titlurile onorifice erau purtătoarele unei aure

magice. Țarii se înconjurau la Curte de prinți și conți, iar aristocrații puneau mare preț pe titluri, genealogie și deținerea de moșii.³⁹

Dimpreună cu procesul de consolidare a proprietății funciare în mâinile marilor moșieri, cealaltă tendință esențială a vieții aristocractice din Europa secolului al XIX-lea a fost încorporarea familiilor fără titlu și ridicările în rang în cadrul ierarhiilor onorifice.⁴⁰ Cu doar câteva excepții, toate familiile engleze care dețineau mari proprietăți funciare, însă nu și un titlu de noblețe, au fost încorporate în pairie înainte de Primul Război Mondial. Printre ultimele a cedat, în 1892, familia Legh de Lyme, care de veacuri arătase o sublimă indiferență scaunului în Camera Lorzilor.

Titlurile nu erau un indicator precis al apartenenței la aristocrație. În Imperiul Austro-Ungar, numeroși conți și baroni nu erau recunoscuți de confracții lor ca membri veritabili ai elitei înalte. În veacul al XIX-lea, habsburgii au împărțit cu o remarcabilă larghețe ranguri nobiliare mai mărunte bancherilor evrei și fabricanților de armament cu pedigree incert. Aceștia, la grămadă cu birocrații înnobilați, constituiau „societatea secundară”. Totuși, acești erzaț-baroni, într-un număr surprinzător de mare, au cumpărat moșii, s-au însurat cu fiicele familiilor vechi și au avut vlăstare care au fost primite fără multă tevatură în societatea aristocrată tocmai când stătea să se lase definitiv cortina peste Curtea vieneză.⁴¹

Cartea de față își propune să zugrăvească în tușe generale tabloul a mai bine de două secole și peste zece țări, și în acest scop, titlurile de noblețe sunt unicul mijloc eficient de separare a aristocrației de mica nobilime. Cum scria prințesa Fugger von Babenhausen în amintirile ei despre Viena aristocrată din preajma anului 1900: „Cât de veche sau de distinsă ar fi fost o familie, dacă n-avea titlu, nu era considerată de rang nobil. Singurul criteriu era *Almanahul de Gotha*, în paginile căruia trebuia să se regăsească zisa familie”.⁴² Înființată în 1763 și luând avânt în anii ulteriores, editura lui Justus Perthes din ducatul turingian Saxa-Gotha publica almanahuri care inventariau aristocrația europeană.⁴³ Volume în

culori diferite reuneau ranguri distincte în categoriile corespunzătoare. Mania nemțească a organizării și clasificării n-a fost străină de acest demers, însă compendii similare au apărut în toate țările, spre a cataloga, cu o delicatețe darwiniană, familiile cu sânge albastru. După *Gotha*, cel mai faimos catalog a fost britanicul *Burke's Peerage and Baronetage*, a cărui publicare a început în 1826.⁴⁴ Devotamentul editorilor față de idolul ierarhiei a mers până la atribuirea unui număr fiecărui membru al aristocrației, astfel încât gazdele să nu-și facă griji în privința respectării regulilor de întâietate când își așezau oaspeții la masă. Cartea *Mémorial historique de la noblesse* a apărut în Franța în 1839.⁴⁵

Aristocrația nu se distingea numai prin titluri, ci și prin structura averilor. Spre deosebire de nobilimea măruntă, membrii ei beneficiau de venituri din surse variind de la salarii oficiale la redevențele activităților de minerit. Era mai probabil ca ei să-și mecanizeze activitățile agricole și să se angajeze în cele manufacturiere și de minerit, grație amplorii domeniilor lor și, de asemenea, faptului că dețineau ori aveau acces la un capital de dimensiuni vaste. De-a lungul secolului al XIX-lea, mulți au investit din greu în acțiuni și participații. Marii moșieri erau intim legați de elita antreprenorială; micii moșieri, nu. În a doua jumătate a secolului menționat, o treime din ducii Angliei se găsea în fruntea unor corporații comerciale; din rândurile micii nobilimi de țară, puțini aveau o astfel de funcție.⁴⁶ Ei tindeau să fie exclusiv agricultori cu slabe resurse financiare pentru speculații la bursă și adeseori incapabili să se plieze și să se adapteze condițiilor în schimbare. Aristocrații cheltuiau cu achiziționarea mai multor terenuri pe măsură ce micii proprietari din jurul lor falimentau.⁴⁷ În catalogul *Burke* al micii nobilimi fără titlu din Marea Britanie, numai vreun sfert din familii deținea moșii de peste 1 200 de hectare, câtă vreme toate familiile aristocrate aveau mai mult de atât.⁴⁸ În Rusia anului 1905, nobilii care stăpâneau trei sferturi din totalul terenurilor aparținând aristocrației reprezentau abia 3%, iar în Italia sfârșitului de veac XIX, 15% din înalta nobilime controla 65% din totalul averilor aristocrate.⁴⁹ Moștenitoarele marilor averi erau veșnic în căutare

de conți și duci scăpătați cu care să se mărite, respectivii procedând la fel. De-a lungul și de-a latul Europei, marea avere și titlurile de noblețe au tins tot mai mult să se suprapună.⁵⁰ Un studiu al nobililor francezi din anii 1840 arată că deținătorii de titlu plăteau o taxă medie pe terenuri de 2 050 de franci. Aceia cu doar o particulă în numele de familie plăteau 871 de franci.⁵¹

Aristocrații trăiau pe picior mare. În plus, aveau posibilitatea să-și proiecteze statutul și puterea, lărgindu-și în mod regulat reședințele rurale și construindu-și locuințe somptuoase în orașele-capitală.⁵² În Polonia, marii aristocrați nu sufereau de falsă modestie, numindu-și casele „palate”, câtă vreme nobilii mărunți locuiau în „conace”.⁵³ O reședință permanentă în vecinătatea Curții oferea aristocraților acces la informații privitoare la modă, cultură, vizitatori de peste hotare și politică, informații care-i deosebeau de confrății izolați la țară douăsprezece luni pe an. Familiile bogate își permiteau institutori bine calificați și taxele de școlarizare necesare anilor petrecuți la școli, pensioane și universități. În Rusia, la cele două academii de elită pentru băieți erau admise numai vlăstarele familiilor cu titlu nobiliar și ale nobililor care dețineau respectivul titlu de peste un secol. Fiii nobilimii birocrate, oricât de înalt le-ar fi fost rangul, erau excluși.⁵⁴ În România, doar boierimea își permitea să meargă regulat în Franța, considerată un al doilea cămin.

Aristocrația era poliglotă, crescută adeseori cu doici și guvernante străine. Stăpânea domenii care înglobau frontiere naționale și etnice. În Rusia, prima limbă a multor aristocrați era franceza, câtă vreme în Boemia, Letonia și Țara Galilor, se întâmpla des ca aristocrația pământească să nu-și vorbească deloc respectivele limbi materne. Aristocrații ruși utilizau în mod curent familiarul *tî* în conversațiile cu micii nobili, o formă de adresare folosită și cu servitorii și copiii, nu *vî*-ul obișnuit între persoanele cu statut social egal.⁵⁵ Un membru al înaltei societăți americane, însurat cu fiica unui *earl* englez, descria o serată la niște vecini fără titlu de noblețe: „[O] casă înfiorătoare, duhnind a mică nobilime de țară: porțelanuri în vitrină, talmeș-balmeș, pe pereți acuarele în

rame aurite. Oribil”.⁵⁶ Numai crema nobilimii servea în faimoasele regimente de gardă cu care se înconjurau toți suveranii. Până și în Rusia, unde existau unele mari familii fără titlu de noblețe, baronul Nikolai Egorovici Vranghel observa că din grupul de 15 tineri ofițeri alături de care intrase în armată în anii 1870, numai patru nu erau prinți, conți sau baroni.⁵⁷ Pretutindeni în Europa, ofițerii nobili erau înaintați în grad mai repede decât aceia fără titlu. În Rusia, prinții și conții ajungeau generali cu, în medie, trei până la cinci ani mai curând decât baronii, iar aceștia din urmă erau înaintați cu aproape patru ani mai devreme decât ofițerii fără titlu.⁵⁸

Intrarea la Curțile regale oferea părinților aristocrați prilejul firesc de a restrânge gama de partide pentru vlăstarele lor. Probabilitatea endogamiei creștea proporțional cu înălțimea rangului. Chiar și în țările cu o diversitate de stiluri de viață aristocrată, cum era cazul Italiei, căsătoriile în care ambii parteneri aveau titlu de noblețe caracterizau toate eșaloanele sociale superioare, de la Milano la Napoli.⁵⁹ O trăsătură care putea fi dusă la extrem. Din 177 de mariaje înregistrate într-o familie aristocrată din Prusia, conții von Dohna, între anii 1700 și 1860, 34 erau endogame și aproape toate celelalte se făcuseră într-un cerc de numai 18 dinastii de rang similar.⁶⁰ Aristocrații erau mai înclinați decât nobilii simpli către solidaritatea genealogică, primogenitură și limitarea drepturilor de moștenire asupra domeniilor lor, astfel că vlăstarele de sex feminin ale șefului casei erau scoase din ecuație, pentru a se evita fărâmițarea și înstrăinarea titlului și proprietății, chiar dacă asta însemna ca averea familiei să revină unui rude îndepărtate, dar de sex masculin.⁶¹ În Marea Britanie, în rândurile fiicelor aristocrației numărul deceselor la naștere era mai scăzut decât în cazul femeilor din familii obișnuite. Nu era, sub nicio formă, un ghinion să fii o nobilă doamnă.⁶²

În secolul al XIX-lea, aristocrații dețineau înalte funcții publice complet disproporțional cu numărul lor. Adesea, dominau eșaloanele de la vârful armatei, Bisericii, Curții și guvernului. Familiile rusești care guvernau guberniile și alcătuiau Consiliul de Coroană în veacul al XVII-lea

au ocupat zisele funcții până în 1917: Galițin, Șeremetev, Lvov, Urusov, Gagarin, Apraksin, Tolstoi, Dolgoruki, Trubețkoi.⁶³ Corpul diplomatic era un fief aristocrat prin excelență. Toți ambasadorii austrieci la Londra dintre anii 1748 și 1938 erau nobili, toți, cu o singură excepție, fiind conți sau având un rang superior.⁶⁴ Premierii Ungariei au fost în mod frecvent conți, până în 1940.

Aristocrații erau pregătiți pentru înalte funcții în Diete și Parlamente, în care intrau adesea la vârste tinere. În unele țări, li se garantau locurile în Camerele superioare, fapt ce conferea elitelor aristocrate forță politică și o identitate particulară. Într-un număr de cazuri, aristocraților li s-a acordat o poziție chiar mai însemnată în sistemele legislative din secolul al XIX-lea, când au fost redactate noi *Constituții*. Elita ungară i-a înlăturat din Camera superioară pe membrii care nu erau magnați. Aristocrații au intrat și pe listele electorale pentru Camerele inferioare. În 1883, 82% din duci au fost aleși în Camera Comunelor înainte de a-și moșteni titlurile (sau înainte de a împlini 21 de ani), la fel 55% din conți și 41% din baroneți, câtă vreme numai 29% din capii familiilor fără titlu, dar cu însemnate domenii funciare, au câștigat un loc în Camera inferioară a Parlamentului britanic.⁶⁵ De asemenea, elitele aristocrate votau în legislative și se asociau în partide politice în moduri distincte de ale micilor nobili.⁶⁶ Frecventarea constantă a ședințelor și ucenicia pe lângă membrii cu experiență îi ajutau până și pe cei mai slabi să deprindă rudimentele dezbaterii parlamentare și să obțină o competență de bază în domeniu. Cu asemenea avantaje, cei capabili urcau vertiginos până în vârful aparatului guvernamental.

Nicio definiție a aristocrației nu este fără cusur. Atenția noastră se va îndrepta către elitele care dețineau suprafețe de teren însemnate, recunoscând că unii baroni nu făceau parte din aristocrație și că unor nobili importanți nu li s-a acordat niciodată un titlu. Mai presus de orice, ne vom ocupa de familiile cu proprietăți funciare substanțiale, care au adoptat setul de valori privitoare la familie și onoare caracteristic aristocrației și au considerat că era datoria lor să conducă. Orizonturile cosmopolite

i-au făcut pe aristocrați mai flexibili și mai adaptabili la torentul de schimbări care a însoțit revoluțiile franceză și industrială, decât restul societății agrare. S-au dovedit excepțional de tenace în păstrarea averilor și puterii. Titlurile ereditare au întărit vâna genealogică. Necesitatea păstrării unui ducat sau a unei baronii pare a fi înclinat decisiv balanța în favoarea reducerii dimensiunilor moștenirii lăsate mezinilor familiei. Democrațiile au întâmpinat dificultăți în înlăturarea elitelor; statele revoluționare au descoperit că fălcile aristocrației încă aveau colți să muște. Hitler a aflat aproape prea târziu. Lenin și Stalin au fost nevoiți să pârjolească țara. Multe dintre valorile aristocrate, slab adaptate la lumea modernă, au condus la discordanțe și disfuncționalități grave. Dar când împrejurările și ceasul au concordat cu cele mai înalte calități ale lor, mai cu seamă în purtarea unui război, s-a ivit și pentru aristocrați un loc în secolul al XX-lea, și ei l-au ocupat fără ezitare.

L'ANCIEN RÉGIME

„[Și, într-adevăr,] ce să caute castele
au dix-neuvième siècle?”

IVAN S. TURGHENIEV, *Părinți și copii*¹

Sn anul 1610, un căpitan englez de Marină a ridicat ancora din Virginia în direcția nord și a pătruns în ceea ce olandezii numeau „Râul de Sud”. L-a rebotezat Golful Delaware, în cinstea proaspăt desemnatului guvernator al coloniei Jamestown, al doisprezecelea lord Delaware. Astfel, viitorul stat nord-american și-a căpătat numele de la un pair englez, în cadrul procesului de aristocratizare a nomenclaturii topografice ce a avut loc pretutindeni pe glob între veacurile al XV-lea și al XX-lea.

Familia De La Warr, cum a ajuns, în cele din urmă, să-și scrie numele, a început ca ocupant francez al Angliei normande și a dobândit un titlu de noblețe în 1299. Bărbații ei au luptat în Războiul de 100 de Ani, au participat la cruciade și au ajutat la capturarea regelui Franței² pe câmpul de bătălie de la Poitiers, în 1356. La începuturile veacului al XV-lea, familia a suferit o abatere genealogică atunci când linia bărbătească s-a stins, dar, cum s-a întâmplat adeseori în Evul Mediu britanic, titlul a supraviețuit prin linia feminină a familiei West. Din nefericire, deținătorii lui din epoca Tudor au izbutit să-și falimenteze neamul și să încheie baronia, aco-perind-o de rușinea unei crime care nu s-a desfășurat conform planului.

Elanul marilor nume este însă greu de oprit. Un strop de trădare picat tocmai la vreme și câteva fapte de vitejie pe câmpul de luptă au recâștigat titlul, însă nu și averile, de unde și primejdioasa expediție la capătul lumii a celui de-al doisprezecelea baron – omul avea nevoie de salariu. Două mariaje strategice au repus familia pe fâgașul cel bun. Prima, cu o moștenitoare, a adus un titlu de *earl*, iar a doua, o strălucită partidă în persoana surorii ducelui de Dorset (familia Sackville), a readus neamul în rândurile clasei aristocrate. Al șaptelea *earl* a pus glazura pe tort, înecându-se într-un accident de iahting la numai câteva săptămâni după ce încheiase o frumoasă asigurare de viață.

Multe dintre vlăstarele familiei au slujit ca generali, curteni și diplomați. Au deținut înalte funcții în America de Nord, în trei secole succesive, ultima ca ministru plenipotențiar la Washington, în anii 1880. În secolul al XX-lea, în cadrul familiei s-au remarcat o poetă și romancieră de calibru, Vita Sackville-West³, și un ministru în guvernul britanic. Al nouălea *earl*⁴, puternic animat de un entuziasm juvenil, a făcut parte din guvernul laburist al lui Ramsay MacDonald, iar ulterior, mai conform statutului său, din guvernele conservatoare ale anilor '50, contribuind la înființarea televiziunii comerciale. În 1997, John Major l-a numit pe nepotul lui, Tom Sackville, subsecretar de stat.

Membrii familiei De La Warr n-au urmat linia obișnuită a aristocrației britanice în istoria modernă și contemporană. Puține familii au deținut un loc central pe scena vieții naționale pentru o vreme îndelungată. Totuși, dacă ne uităm pe listele contemporane doar la data creării unui titlu de noblețe, ne putem păcăli ușor. Nu de puține ori, averea, armele, moșiile, castelele, numele și rangul au trecut din generație în generație cu recreări de titluri care ascund linii de sânge și rang cu rădăcini literalmente în negurile vremii. Cercetătorii arar s-au ostenit să pătrundă temeinic chichițele incredibil de complicate ale sistemului heraldic și ierarhic pe fundalul căruia s-a desfășurat viața aristocrată în ultimele câteva secole. Neștiința asta îi împinge să comită greșeli tehnice și, totodată, îi face orbi la spiritul care însuflețea completarea carnețelor de

bal, alcătuirea ministerelor și eroismul pe câmpul de bătălie.⁵ În povestea noastră, continuitatea este la fel de importantă ca schimbarea. Studiul aristocrației ne cere să începem prin a înțelege lumea în care trăiau familii precum De La Warr.

Un polonez care a vizitat orașul Edinburgh în anii 1820 și a mers la multe petreceri scria următoarele: „Lacheul care stă în ușă e bine pregătit și știe ce să facă în orice împrejurare; cu cât e titlul mai înalt, cu atât mai răsunătoare îi e rostirea. Se poate face o gamă specială a tonurilor din glasul lui în continuu crescendo: șoptește *domnul*, rostește *sir*, declamă *lord*, exclamă *conte* sau *marchiz* și urlă *prinț* ori *duce*”.⁶ Titlurile jucau un rol central pe scara ascensiunii sociale. Subtilitatea barocă a sistemului de onoruri care a evoluat în cinci-șase veacuri de istorie europeană oglindea complexitatea societății în ansamblul ei.

Mica schimbare în titlurile ereditare a constituit-o demnitatea de cavalier care putea fi lăsată moștenire generațiilor ulterioare. Franța, Italia, Olanda, Austria, Bavaria și Marea Britanie au acordat toate astfel de onoruri. „Baroneții” britanici însă au alcătuit dintotdeauna un grup mai degrabă eterogen și n-aveau acces la Camera Lorzilor. Titlul de baron, cea mai de jos treaptă a scării titlurilor veritabile, era și el acordat întrucâtva fără socoteală și prezent în toate aristocrațiile europene. Putea fi semnul de recunoaștere a unei spițe străvechi sau putea fi azvârlit nou-veniților, ca obiectele câștigate la tombola unei petreceri.

Titlurile europene de noblețe

- prinț
- duce
- marchiz
- conte (*earl*)

- viconte
- baron
- cavaler ereditar
- (baronet, *chevalier*, *jonkheer*, *ritter*)

Viconte era cel mai rar întâlnit dintre principalele titluri nobiliare. Excepția o constituia, dintr-un motiv sau altul, Portugalia, unde era cel mai des întâlnit. Doar câteva țări îl acordau. Următorul însă, contele (*earl* în Marea Britanie și în Irlanda), era larg răspândit, iar în țările scandinave se afla în vârful ierarhiei nobiliare.⁷ Titlul de marchiz era destul de răspândit în Italia, Spania și Franța. Spre deosebire de regii Bourboni, Napoleon nu l-a acordat, motiv pentru care el deține un loc special între monarhiștii francezi loiali.⁸

Cele mai importante și mai complexe erau titlurile de duce și prinț, în parte fiindcă se suprapuneau frecvent onorurilor utilizate în sânul familiilor regale, deși suveranii aplicau, de regulă, ducilor prefixe ca „arhi”, „mare” și „ereditar”, ca să nu se facă vreo greșală. Chiar și în astfel de condiții, identificarea tipului exact de mare aristocrat reclama o grijă considerabilă. Cele mai multe ducate erau deținute de un singur bărbat (sau de o femeie, în țările în care succesiunea pe linie feminină era îngăduită) la un moment dat și lăsate moștenire în virtutea dreptului de primogenitură, mai exact, celui mai vârstnic dintre urmașii de sex masculin. Și titlul de prinț putea fi lăsat moștenire astfel. Practica era întâlnită mai cu seamă în rândurile *Fürst*-ilor germani, acesta fiind unul dintre cei doi termeni utilizați pentru respectivul rang în Sfântul Imperiu Roman. În Rusia, Italia, Belgia, Polonia și nu numai, toți moștenitorii de sex masculin și fiicele nemăritate ale prinților beneficiau de uzul titlului. În Marea Britanie, în Portugalia și în spațiul scandinav nu existau prinți care să nu facă parte, totodată, din familia regală. Distincțiile astea nu spun însă întreaga poveste. În Rusia, titlurile prințiere, mai bine de un sfert, erau purtate de gruzini, o proporție colosală raportată la dimensiunile reduse ale unui teritoriu absorbit de imperiu

abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Deși de vițe străvechi, ei, de regulă, nici nu se puteau măsura cu marile dinastii lituaniene și rusești care pretindeau că se trăgeau din Rurik, întemeietorul viking al Rusiei. Titlurile astea vechi și odinioară suverane nu-și datorau originile vreunui țar ori împărat al Sfântului Imperiu Roman (la care monarhii ruși au recurs până când și-au arogat dreptul de a crea ei înșiși prinți).

Necazul cu titlurile care treceau la toți moștenitorii de sex masculin era că domeniile se dovedeau adesea prea mici și stingerea liniilor secundare, nu îndeajuns de frecventă pentru a-i împiedica până și pe duci să scape. Circulă povești despre muzicieni și servitori ruși care erau prinți.⁹ Tot ce se poate. Trei lucruri făceau însă improbabilă existența unor legiuni de cadeți săraciți. Întâi, titlurile atrăgeau moștenitoare bogate și nu puțini și-au găsit salvarea în căsătoriile cu „averi”. Al doilea, slujbele care ofereau un prilej de îmbogățire ieșeau mai degrabă în calea prinților. Și al treilea, nobilii de rang înalt cu adevărat săraciți tindeau să dispară, pur și simplu. Dacă au existat vreodată mulți slujitori cu sânge princiar, ei au încetat să-și mai folosească titlurile sau n-au avut copii. Rangul de prinț era purtat, de obicei, fie de bărbați cu mari averi și merite, fie de mezini care se angajaseră în respectabile funcții guvernamentale ori militare, iar acest lucru era general valabil pentru nobilii de toate rangurile, din țări unde moștenirea titlurilor avea reguli mai laxe. Cei săraci își găseau slujbe bune, făceau partide avantajoase sau nu se căsătoreau deloc.

Multe titluri erau îngrădite de felurite norme complicate, spre a se evita posibilitatea apariției unor aristocrați fără mijloace materiale. În Danemarca, Olanda și Franța, „descrescendo”-ul permitea membrilor secundari ai familiei să facă o figură bună, rezervând, totodată, cel mai înalt titlu pentru șeful respectivei case. În general, fiul unui marchiz era conte, iar membrii secundari ai familiei purtau titluri mai mărunte. Un alt indiciu al precedenței era poziția numelui de botez – înainte sau după rang.¹⁰ În Marea Britanie, pairiile erau rezervate exclusiv șefilor de case. Cei mai vârstnici fii și nepoți dețineau titluri de

„curtoazie” și însemnătate secundară, dar în fața legii erau oameni de rând. Celelalte vlăstare primeau mărci ale distincției mai mărunte, ca „lady” sau „the Honourable”.

În Rusia, în pofida rarității lor (sau, poate, tocmai grație ei), titlurile de noblețe n-aveau strălucirea care le însoțea pe alte meleaguri. Familia Narîșkin, în temeiul faptului că mama lui Petru cel Mare era un vlăstar al ei, nu s-a coborât niciodată până la acceptarea unui titlu în anii de mai târziu.¹¹ Statutul semiregal al prinților și conților „mediatiizați” în Sfântul Imperiu Roman a fost deja menționat. Siliți să renunțe la a-și cârmui stătuțele, ei au înclinat să se detașeze de restul nobilimii germane și austriece, tendință care a născut o tradiție a endoga-miei fără rival în sânul aristocrațiilor europene.¹² În Irlanda și Scoția, șefii clanurilor cu origini străvechi și, uneori, cu întinse domenii purtau nume exotice precum: Knight of Kerry, O’Conor Don, Mackintosh of Mackintosh sau Lochiel. În sfârșit, titlurile papale se încadrau în două categorii: aristocrația romană, incluzând rudele multor purtători ai tri-plei coroane, și indivizii făcuți conți sau marchizi de papi pe întreg cu-prinsul Europei catolice.

Legea salică împiedica succesiunea la titluri pe linie feminină în Franța și în Sfântul Imperiu Roman. Pe de altă parte, în Ungaria, Scoția, Sicilia, Napoli, Milano, Portugalia și Spania, femeile puteau moșteni ran-guri înalte dacă nu existau moștenitori de parte bărbătească. În Anglia, baroniile medievale și titlurile special desemnate puteau fi și ele trans-mise pe linie feminină. Familiile spaniole cu mai multe titluri le pot îm-părți copiilor, cu permisiunea regelui.

Istoricii băjbăie când vine vorba să socotească dimensiunile feluri-telor nobilimi. Experții au periat cu o atenție meticuloasă datele pen-tru Franța pre-revoluționară și estimările lor variază între 110 000 și

400 000, ceea ce dă o oarecare idee despre seriozitatea problemei.¹³ În această colosală multitudine se încadra un număr mai restrâns de nobili, vreo 4 000 – 4 500, care dețineau un castel mărișor și duceau un stil de viață aristocrat.¹⁴ În anii de după 1815 numărul a scăzut, însă estimările tot mai variază între 30 000 și 200 000.¹⁵ În Europa Răsăriteană, efectivele nobilimii puteau fi uriașe. Rusia avea, în 1858, peste 600 000 de nobili.¹⁶ Până și mult mai micuța Ungarie avea, se zice, o jumătate de milion.¹⁷ Marea Britanie număra, în veacul al XIX-lea, între 10 000 și 15 000 de familii „moșierești”.¹⁸ Astfel, putem estima doar *grosso modo* proporția nobilimii pe ansamblul populației. În secolul al XIX-lea, ea varia astfel: circa 0,1–0,2% în Boemia și Finlanda, mai puțin de 1% în statele germane și în Franța, 1 până la 2% în Rusia, 4% în Spania, între 4 și 9% în Ungaria și între 8 și 15% în Polonia.¹⁹

Famiiliile aristocrate treceau prin faze constante de tranziție: stingerea celor vechi, unirea proprietăților în urma unei căsătorii și, cu excepția țărilor care au încetat să mai confere titluri, adăugiri continue. În Finlanda, numărul titlurilor de noblețe s-a triplat de-a lungul secolului al XIX-lea; în Spania, el s-a dublat.²⁰ Cu toate astea, putem estima *grosso modo* dimensiunile aristocrațiilor în baza criteriilor enumerate în capitolul 1. Cele mai puțin numeroase erau întâlnite în Finlanda și în Croația: 50 până la 100 de familii în fiecare dintre aceste țări, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe următorul loc, cu 100 până la 200 de familii, se găseau numeroase țări sau regiuni mai mici ale Europei, ca de pildă: Austria propriu-zisă, provinciile baltice ale Imperiului Țarist, Bavaria, Belgia, Boemia, Italia centrală, Danemarca, Olanda, Scoția și Suedia. Între 200 și 300 de familii dominau Ungaria, Irlanda, Portugalia, România și Regatul celor Două Sicilii.²¹ Circa 500 de familii alcătuiau aristocrațiile din Anglia și Țara Galilor, Italia de nord, Prusia și Spania. În Franța și în Rusia existau, poate, chiar 1 000 astfel de familii, deși estimările pot fi exagerate.²² Cazul Poloniei este foarte complicat. Este mai bine ca, înainte de secolul al XX-lea, să includem elita poloneză în cercurile de la Curțile din Berlin, Petersburg și Viena.²³

Un aspect frapant al multor aristocrații europene era natura lor corcită. Luigi Barzini numea „un *antipasto* de nobili”²⁴ elita Italiei proaspăt unite în 1861. În țările divizate sau alcătuite prin însăilarea unor teritorii, nobilimile fuzionau ori se amestecau precum salata. Sub pojghița de suprafață se găseau fisuri adânci. Piemontezul marchiz d’Azeglio se uita de sus la aristocrația romană „neagră”: „[Î]n mare parte fiică și slugă a Papalității, la ce te poți aștepta de la ea? [...] Trândăvie, înjosire și ruină!”²⁵ Chiar în prag de secol XX, prințul Hubertus Löwenstein consemna că aristocrații germani din sud îi considerau pe iuncherii prusaci „niște oameni foarte diferiți”.²⁶ Unii istorici au afirmat că aristocrațiile engleză, galeză, scoțiană și irlandeză s-au contopit într-o elită suprastatală la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, însă dovezi grăitoare arată că sudarea n-a fost uniformă.²⁷

Prinții germani „mediatizați”, cum ar fi diversele ramuri ale Casei de Hohenlohe, ale cărei posesiuni principale se găseau în Württemberg, au devenit curteni, soldați și bărbați de stat cu egală ușurință la Viena și Berlin. Fuggerii bavarezi puteau sluji ori în armata austriacă, ori în cea prusacă. Aristocrații transilvăneni stăpâneau peste o țărâtime de etnie română. Elite „coloniale” dominau populații etnic diferite în Irlanda, Estonia, Letonia, Finlanda, Ucraina și Boemia.

Italia a fost doar o noțiune geografică până în anii 1860. Nu doar că au existat jurisdicții separate conduse de guverne independente, de la Marele Duce al Toscanei la regele Sardiniei, dar, cu timpul, dinastiile și dominioanele au suferit schimbări, acumulând staturi geologice de titluri nobiliare. În nord, diversele orașe și provincii odinioară libere au intrat în stăpânirea cârmuitorilor Sfântului Imperiu Roman. Mai târziu, unele părți au devenit spaniole, apoi austriece. Nobilimile siciliană și napolitană erau net separate, deși aveau același suveran.²⁸ Bonapartii au creat și ei titluri nobiliare italiene. În sfârșit, stratul superior a fost așternut după 1861 de Regatul Italiei.

În Germania exista o gamă de aranjamente deopotrivă de variată. După 1815, în locuri ca Prusia și Bavaria, familiile domnitoare au fost

reprezentate de regi veritabili, care se puteau compara cu monarhii din alte țări și regiuni ale Europei. Stătuțele neînsemnate însă, cum ar fi Principatul Reuss ori Ducatul de Saxa-Meiningen, deși independente pe hârtie, erau conduse de prinți inferiori ca bogăție și măreție ducilor englezi sau magnaților unguri. În Spania, titlurile de noblețe mai vechi fuseseră create de regii Castiliei și Navarrei. Germanii baltici purtau titluri suedeze și rusești. Românii au fost înnobilați de țarul rus, împăratul habsburgic și cărmuitorii otomani.²⁹

Aristocrația habsburgică nu era doar austriacă, poloneză, cehă, ungară și croată, ci era alcătuită și din emigranți veniți din alte colțuri ale Europei. Pribegele „gâște sălbatice”³⁰ irlandeze au sfârșit prin a dobândi titluri de noblețe în Austria (și în Franța, Spania, Italia), unde unii au ajuns personalități importante. Familia olandeză Bentinck l-a urmat pe Wilhelm al III-lea în Anglia și a dobândit un ducat. Rusia era patria celei mai cosmopolite dintre aristocrații, în care erau încorporați direct: lituanieni, gruzini, tătari, germani baltici și nu numai, italieni, polonezi, turci, englezi și francezi. La Curtea imperială din Petersburg se mai găseau și nobili din Portugalia, Olanda, Suedia și Moldova. Scoțienii din familia Barclay de Tolly au ajuns nobili germani baltici și, ulterior, prinți ruși.³¹ Aristocrația Boemiei se trăgea din familii germane, austriece, cehe, spaniole, italiene, franceze și irlandeze. Ramura Rothschild din Frankfurt a fost înnobilită în Austria, Germania, Franța și Marea Britanie. În Prusia secolului al XVIII-lea, în noua structură militar-administrativă creată de Hohenzollerni activau iuncheri, nobili polonezi și austrieci din Silezia, hughenoti francezi și nobili din alte principate germane, din Danemarca, Irlanda, Scoția, Italia și Suedia.³² Elita protestantă care a condus Irlanda între secolele al XVII-lea și al XX-lea se compunea dintr-un amestec de băștinași celti, normanzi, englezi, galezi, scoțieni și hughenoti.

Aristocrațiile s-au confruntat, în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, cu o varietate de provocări la adresa statutului, bunăstării economice și puterii lor. Monarhii le erau rivali, în ciuda faptului că aveau nevoie unii de ceilalți ca să prospere. Tendința de centralizare a guvernării și alunecarea în absolutism sunt văzute adesea ca dăunând culturii și independenței nobilimilor. Manualele de istorie modernă, în linia trasată de argumentul sociologului Norbert Elias³³, încă prezintă Curțile regale ca locuri unde o elită latifundiară odinioară independentă a fost pusă cu botul pe labe și domesticită de monarhii absoluți „în afirmare”. Puterea a fost transferată de la vechea nobilime la tinerele birocratii îndatorate cârmuitorului.³⁴ Parcă-i și vedem sfădindu-se cui să-i revină privilegiul de a-i scoate regelui cămașa de noapte.

Recent însă, cercetătorii au devenit sceptici la tentativele de a reprezenta istoria Curților regale în termenii slăbirii aristocrației. În realitate, Curtea regală era concepută pentru a răspunde intereselor elitei mai plenar decât a îngăduit-o tradiționala ei reprezentare ca bastion al absolutismului. Marile familii dețineau aproape fără excepție cele mai prestigioase funcții și erau, practic, de neînălțurat din ele. Principala sursă de comportament mai „civilizat” a fost educația, mai ales răspândirea ei, necesară unei bune prestații în complexa guvernare modernă condusă încă, în mare măsură, de aristocrați. Această îmbunătățire n-a făcut decât să întărească poziția nobililor. Aristocrații mergeau la Curte în căutarea prilejurilor de a dobândi mai multă avere și putere, și mulți le găseau și le fructificau. Curtea era, totodată, principala piață de căsătorii aristocrate și o școală de bune maniere și purtare pentru tinerii și tinerele de condiție superioară. Aristocrații își reafirmau aici hegemonia culturală, atacată de noile elite fără sânge albastru.³⁵ În contextul proliferării titlurilor și eliminării privilegiilor colective, mica nobilime care nu era prezentă la Curte a tins să-și piardă statutul în ritm accelerat.³⁶

Referitor la disciplinarea nobililor, regii o vedeau ca pe o misiune imposibilă. Instrumentele aflate la îndemâna monarhilor nu reușeau să le asigure o subordonare deplină. Habsburgii i-au pierdut treptat din

mână pe prinții și conții Sfântului Imperiu Roman. Ungurii au fost din totdeauna recalcitranți. Până și în Boemia, unde aristocrația a fost refăcută la jumătatea veacului al XVII-lea, un grup nu tocmai neînsemnat de nobili a sprijinit, în 1740, detronarea împărătesei de către prințul elector al Bavariei³⁷, după ce acesta invadase Praga în anii crizei succesiunii la tronul Sfântului Imperiu.³⁸ Aristocrația polonă nu s-a împăcat niciodată pe deplin cu domnia țarului. În Europa, felurite conspirații au condus la uciderea monarhilor sau au întrerupt linia de succesiune. În 1916, prinții ruși încă-i sugrumau și otrăveau pe favoriții imperiali.³⁹

Expansiunea teritorială, creșterea populației, implicarea în politica puterii europene, evoluția structurilor militare pe care tehnologia avansată a făcut-o prea costisitoare pentru posibilitățile financiare ale unui singur nobil, taxarea concomitentă, vastele aparate birocratice necesare colectării și cheltuirii banilor, ca și pătrunderea statului în noi sectoare de activitate au generat o cerere tot mai mare de conducători aristocrați. Pentru a guverna eficient, monarhii au avut nevoie de cooperarea unei aristocrații puternice. N-a existat nicio contradicție între un stat monarhic puternic și o nobilime la fel de puternică. „Puterea lor a crescut în tandem.”⁴⁰

O altă forță despre care s-a crezut odată că a șubrezit aristocrația și a făcut-o, în cele din urmă, redundantă a fost abolirea iobăgiei. Jerome Blum susținea că procesul de emancipare a țăranimii a constituit hotarul dintre *l'Ancien Régime* și modernitate.⁴¹ Cei mai mulți cercetători ai aristocrațiilor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea ar contesta, astăzi, afirmația lui Blum. Monarhii și consilierii lor s-au aflat adesea în avangarda mișcării de suprimare a legării de glie. Aristocrațiile baltică și ungară au preluat inițiativa de eradicare a practicii. Dările către seniori deveniseră un coșmar contabilicesc sau erau, pur și simplu, imposibil de strâns. În Hessa-Kassel, birurile s-au fragmentat cu vremea între diverșii moștenitori, astfel că o dare putea să însemne o optime dintr-o găină sau porțiuni dintr-un ou, pe an.⁴² Mulți aristocrați au devenit antreprenori capitaliști nerăbdători cu rămășițele în putrefacție ale

vechilor practici economice.⁴³ În general, reformele drepturilor feudale de stăpânire a pământului au lucrat în avantajul nobilimii și chiar au crescut dependența țăranimii de moșieri.⁴⁴ Investițiile realizate cu banii gheață plătiți de țărani pentru a dobândi dreptul de proprietate asupra gospodăriilor aducea și de patru ori venitul rezultat din vechiul sistem de arendare a muncii. În Rusia, foștii iobagi au dobândit mai puțin de 30% din terenurile agricole și aproape o jumătate dintre ei nu s-a ales cu absolut nimic. În Ungaria, doar o cincime din pământul arabil a revenit țăranimii. Baronii din provinciile baltice au reușit să lase foștii iobagi, practic, fără o palmă de pământ. Șefii clanurilor scoțiene i-au îndepărtat pe *crofter*-i, micii arendași locali, în urma unei serii de faimoase „evacuări”. Împărțirea pământurilor obștești i-a favorizat aproape totdeauna pe seniori. Aristocrații au folosit compensațiile pentru drepturile senioriale ca să cumpere mai multe pogoane.⁴⁵ Distribuirea unor terenuri către țăranimea bogată a consolidat ordinea socială tradițională și, cum vom vedea în capitolul 7, nobilimea a continuat până în secolul al XX-lea să exercite un control puternic asupra peisajului rural european.⁴⁶

Sursa de emisii letale din pivnițele aristocrației a fost Iluminismul, o mișcare cu efect coroziv și primejdioasă pentru nobilime, căreia i-a urmat cutremurul devastator al revoluției din Franța. Operele filosofilor iluminiști erau în mare parte solemne și profunde, însă critica lor a fost însoțită de un șuvoi veninos de satiră și ridiculizare, care includea portretizarea aristocraților ca paraziți și depravați. Biserica a fost atacată, iar secularizarea, încurajată. Privilegiul, mai cu seamă în virtutea nașterii, a fost denunțat. Meritul a devenit criteriul înălțării pe scara socială. S-a pus un accent nou pe viața intimă de familie, în opoziție cu pompa existență publică a aristocrației. Instituțiile trebuiau judecate prin prisma raționalului și utilității, nu a vechimii lor. Raționalismul, umanismul, individualismul, utilitatea socială, patriotismul și știința asigurarau demnitatea umană și încurajau progresul. În 1791, Edmund Burke și-a avertizat protectorul, respectiv, magnatul *earl* Fitzwilliam, că adevăratul țel al revoluției din Franța nu era distrugerea monarhiei absolutiste,

„ci smulgerea din rădăcină a lucrului aceuia numit *Aristocrate* ori Nobil și Gentilom”.⁴⁷

În cele din urmă, aristocrația însăși a pus sub semnul întrebării premisele fundamentale și practicile care caracterizau *l'Ancien Régime*. Aristocrații au fost aceia care au patronat scriitori și au umplut saloanele capitalelor cu critici ai existenței orânduiri sociale.⁴⁸ Marchizul de Beccaria a atacat practica torturii și pedeapsa cu moartea, iar baronul de Montesquieu a scris *Despre spiritul legilor*. În mare parte, cei care au cumpărat *Encyclopédie*⁴⁹ erau nobili; mulți îl citeau pe Adam Smith⁵⁰. Când *les philosophes* au elogiat guvernarea constituțională și au îndemnat ca politica franceză să se apropie mai mult de cea engleză, mai toți nobilii i-au aprobat viguros. Prințul de Ligne, un mare aristocrat din Țările de Jos, obișnuit al Curții de la Versailles și feldmareșal austriac, scria la începuturile anilor 1770: „Un lucru bun adus [de Iluminism] în mai toate țările este un desăvârșit dispreț față de *les grands seigneurs*”.⁵¹ Aristocrații savurau batjocura care avea drept țintă obtuza mică nobilime de țară. Acceptau că rangul înalt ar trebui să se întemeieze, pe lângă dreptul din naștere, pe capacitățile individuale și proprietate.⁵² Au sprijinit reformele în învățământ, menite să crească alfabetizarea. S-au aflat în fruntea eforturilor de încurajare a inovațiilor în domeniul agriculturii.⁵³ Unii aristocrați englezi au primit Revoluția franceză cu o încântare făturișă. Charles James Fox, fiul lordului Holland, o numea „cea mai nobilă cauză aflată vreodată în mâna Omului”. Mătușa lui Charles, ducesa de Leinster, scria despre fiul ei, lordul Edward Fitzgerald, la întoarcerea acestuia de la Paris, în 1792: „Este pasionat la culme de chestiunile franceze – principiul egalizator [...]. În prezența lui nu trebuie spus gloată, ci poporul”.⁵⁴ Contesa daneză Louise Stolberg a pus pe foc arborele genealogic al familiei în căminul din salon, în vreme ce contele von Moltke⁵⁵ a înlocuit trei păsări din blazonul lui cu bonetele iacobine inspirate de cele frigiene purtate în Antichitate de sclavii eliberați.⁵⁶

La Paris, primii capi ai revoluției nu erau câtuși de puțin burghezi. Cel mai influent organism care a luat asupra-și misiunea de a educa

poporul în privința drepturilor lui a fost „Club de 1789”, sau „Société patriotique de 1789”. Din 55 de membri identificabili, 50 erau nobili, mulți trăgându-se din străvechi și ilustre familii. Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului (*Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789*) a urmărit îndeaproape schițele de text ale marchizului de Lafayette. Donald Sutherland susținea că repudierea drepturilor feudale, în noaptea de 4 august, s-a născut nu din *La Grande Peur*⁵⁷, ci din strădaniile conjugate ale aristocraților din „Société patriotique de 1789”, în direcția îndeplinirii unui obiectiv pe care și-l stabiliseră înainte de izbucnirea revoluției.⁵⁸ Mulți nobili au făcut parte din organismele legislative între anii 1789 și 1791. O minoritate însemnată a rămas în avangarda radicalismului atât în perioada Terorii, cât și în cea a Directoratului.⁵⁹

Ideile Iluminismului erau toxice pentru aristocrație. Cu toate astea, urmările imediate ale Revoluției au fost mai puțin dăunătoare decât ar fi fost de presupus. Mulți emigranți și-au redobândit domeniile, iar cuceririle lui Napoleon au condus rareori la confiscări de proprietăți.⁶⁰ Scăderea gradului de deferență arătat nobililor la țară pare să fi fost una modestă. Revoluția și Napoleon au epurat vechea aristocrație de elementele sale indolente și nefuncționale și au restructurat cadrul instituțional. Tânăra generație născută între anii 1770 și 1790 privea lumea cu ochi noi și a întâmpinat noua ordine cu o disponibilitate reînnoită de a-și asuma răspunderea.⁶¹

Împotrivirea încununată de victorie arătată lui Napoleon și armatelor revoluționare a revigorat poziția aristocraților europeni de lideri militari, patrioți și slujitori ai statului. Britanicii foloseau de multă vreme titlurile pentru a încuraja victoria în bătălii și servirea statului, acestei practici adăugându-i-se și substanțiale înzestrări financiare, achitate de-a lungul a trei-patru generații.⁶² Concomitent, s-a pus capăt „Vechii

Corupții”, un sistem de sinecuri și ajutoare care-i viza pe membrii indolenți ai elitei.⁶³ Nobilii țariști au străbătut în pas de marș Europa, ca să-l zdrobească pe Napoleon. Piemontezii și spaniolii au avut prilejul să cumpere proprietăți bisericești expropriate și au tras foloase din noi oportunități de investiții.⁶⁴ Statul prusac a fost reformat.

Firește că nu toți aristocrații au îmbrățișat cu entuziasm idealurile iluministe. Și nu toți au scăpat nevătămați din Revoluția franceză. Unele familii au suferit pierderi grele în vieți și proprietăți, mai cu seamă în rândurile nobilimii mai sărace.⁶⁵ Astfel, Iluminismul și revoluția au șubrezit temelia privilegiului aristocrat, au slăbit încrederea de sine necesară stilului de viață aristocrat și, în ultimă instanță, legile și instituțiile, inclusiv cea a Bisericii, care reprezentau stâlpii vechiului regim. Noua gândire economică încuraja, de asemenea, prosperitatea burgheză și contesta sistemul de moștenire a proprietății și solidaritatea de familie care asiguraseră continuitatea și forța dinastiilor aristocrate. Robert Forster remarcă faptul că Revoluția franceză a accelerat o schimbare de atitudini în rândurile nobilimii, dar și la cei fără titlu de noblețe, modificând în mod irevocabil societatea ierarhică a vechiului regim.⁶⁶ Conflictul revoluționar și ocupația napoleoniană au afectat în cadrul nobilimii piemonteze încrederea colectivă și sentimentul siguranței. Înfrângerea militară, pierderea monarhiei, privațiunile economice, umilințele mărunte și, în unele cazuri, exilul au fost lovituri devastatoare. Ocupantul francez a introdus reforme legale egalitariste, care au subminat privilegiul aristocrat. Revoluția a învățat aristocrațiile „să tremure în fața poporului”, ca să folosim cuvintele lui de Tocqueville.⁶⁷ Nu puțini observatori sunt de părere că nobilimea a pășit în secolul al XIX-lea șchiopătând și grav slăbită, „o palidă umbră a ceea ce fusese odinioară”.⁶⁸ În următoarele șase capitole, vom cerceta în ce măsură afirmația este adevărată.

În sfârșit, trebuie amintite și alte două surse de pericol pentru aristocrație, în marșul ei de neoprit spre modernitate. Un pericol era relativa scădere numerică. În unele țări, nu au mai fost acordate titluri. Uzura naturală împuțina stocul de familii vechi. Rate mai scăzute ale natalității au urmat unei descreșteri a mortalității infantile și eliminării îngrădirilor referitoare la dreptul la moștenire, ceea ce a făcut ca marja de eroare în asigurarea continuității unei spițe să fie mai greu de stabilit.

Al doilea, și chiar mai grav, era pericolul declinului în termeni absoluți și proporționali al populației care trăia și muncea în mediul rural. Agricultură a încetat să mai fie principala ocupație a unui segment tot mai numeros al populației europene, concomitent cu o explozie demografică determinată de hrana mai bună, de împuținarea bolilor, precum și de alți factori. În plus, numărul mare și dimensiunile averilor din comerț făceau ca nu toate să fie absorbite de nobilime, cum se întâmpla în trecut. Structura în schimbare și dinamismul sferei economice le rezervau elitelor latifundiare pericole fără precedent. Burghezia și proletariatul industrial au devenit noi amenințări.

Bineînțeles că aristocrațiile au constituit dintotdeauna o proporție foarte mică din totalul populației. Câțiva conți și prinți mai puțin, ici și colo, n-ar fi fost o mare problemă. Pe lângă asta, marea aristocrație avea mai multe șanse decât mica nobilime să fie părtașa și beneficiara dezvoltării economice. Liniștea a fost reinstaurată la țară, mulțumită reformelor liberale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Fabricile au absorbit acei membri în plus din cadrul populației care, într-un cadru rural, ar fi putut deveni agitați. În mare parte din Europa centrală și răsăriteană, covârșitoarea majoritate a țăranimii a rămas la țară până către jumătatea secolului al XX-lea.

Una peste alta, este limpede că, în prag de secol XIX, aristocrații s-au confruntat cu mari provocări la adresa continuității puterii lor, încrederii de sine și surselor de venit. Totuși, obișnuința autorității și dominarea funcțiilor guvernamentale i-au înzestrat cu o capacitate considerabilă de a influența traiectoria construcției statului, politica externă și controlul

intern. Totodată, ei au continuat să se îmbogățească. Au azvârlit peste bord surplusul de bagaje, ca să nu se scufunde corabia. Titlurile i-au marcat ca persoane deosebite chiar și după înlăturarea altor privilegii. De-a lungul veacului al XIX-lea, dobândirea unui titlu ereditar a continuat să reprezinte apogeul succesului în ochii majorității europenilor ambițioși. Acest fapt ne spune multe despre importanța neîntreruptă, maleabilitatea și elasticitatea aristocrației.

CUPRINS

<i>Prefață de Adrian Majuru</i>	5
<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Introducere</i>	11
1 – <i>Definiția aristocrației</i>	19
2 – <i>L'Ancien Régime</i>	34
3 – <i>Averea</i>	51
4 – <i>Onoare și familie</i>	82
5 – <i>Beau monde: cultură și societate</i>	111
6 – <i>Înghițirea hapului. Aristocrația și clasele mijlocii</i>	141
7 – <i>Obişnuința autorității. Puterea locală</i>	160
8 – <i>Acvile și păuni. Puterea națională</i>	177
9 – <i>Aristocid, 1917–1945</i>	204
10 – <i>Unde sunt ei acum? Perioada 1945–2005</i>	240
11 – <i>Patrimoniul memorial vital</i>	269
<i>Note de final</i>	277
<i>Bibliografie</i>	325
<i>Index</i>	375

Cartea *Aristocrația* oferă una dintre cele mai detaliate cercetări despre clasa conducătoare a Europei în secolele XIX–XX. Cu ajutorul celor mai recente surse, Ellis Wasson analizează rolul aristocrației în perioada modernă, concentrându-și atenția asupra confruntării dintre două concepte: principiile egalitarismului și rolul elitelor în modelarea societății.

Lucrarea prezintă mituri și clișee care au circulat pe seama aristocrației, din vremea Congresului de la Viena până la Bătălia de la Stalingrad, și descrie transformările suferite de clasa conducătoare, pornind de la lumea mondenă a balurilor de la curte, trecând apoi la atmosfera cafenelelor și, în fine, la stilul de viață sofisticat contemporan. Concomitent, evidențiază paradoxul caracteristic aristocrației: în timp ce a deținut puterea în societate și a dat tonul modelor culturale, această categorie socială a pierdut treptat autoritatea politică.

Autorul insistă asupra câtorva teme esențiale:

- averile uriașe ale marilor proprietari de capital industrial și financiar;
- relația dintre servitori și stăpâni;
- legătura cu membrii claselor de mijloc;
- conceptul de onoare;
- cultură, loisir și gen;
- autoritatea locală și puterea națională.

Scris într-un ritm alert, volumul urmărește trecutul aristocrației în țările nordice, Imperiul Austro-Ungar, Franța, Italia, Spania, Marea Britanie, Germania și Rusia, impunându-se drept lectură obligatorie pentru toți cititorii interesați de istoria europeană modernă și contemporană.